

**КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНІСНОГО ЗМІСТУ
КАТЕГОРІЇ ФІНАНСОВОЇ РІВНОВАГИ ПІДПРИЄМСТВА**

Фінансова сфера сьогодні – один із головних елементів для розуміння діяльності підприємства. Відповідно її трансформація вносить корективи в розуміння основних понять і призводить до зміни загальних властивостей фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. У світовій економічній науці це відбулося під впливом розвитку й удосконалення теорії фірми, зміни підходів до дослідження поведінки організації, ролі фінансових інститутів тощо. У вітчизняній науці, окрім того, трансформація поглядів пов'язана з переходом від командно-адміністративної економічної системи до ринкової, в результаті чого відбувається зміщення центру уваги від фінансів держави до фінансів підприємства, посилення ролі фінансових відносин і розширення їх меж, тобто, коли суттєву роль в організації фінансів підприємства відіграє фінансовий ринок. Це призводить до виникнення таких проблем як неузгодженість теоретичних концепцій фінансів підприємства у вітчизняній та західній економічній науці та необхідність узагальнення принципів оптимального використання обмежених фінансових ресурсів підприємства за умови забезпечення ефективного механізму стійкого економічного зростання суб'єкта господарювання. Як наслідок, зростання ролі фінансових відносин на мікрорівні призводить до виокремлення фінансового аспекту досягнення рівноваги підприємства – фінансової рівноваги, яка в умовах трансформації економіки від командно-адміністративної до ринкової визначається такими специфічними факторами як підвищеною мобільністю та активністю фінансових відносин, прискореним генезисом фінансів підприємства на основі державних фінансів, їх адаптацією до ускладнення структури платіжного обороту в умовах формування й розвитку ринкового господарства.

З огляду на це метою статті є визначення сутності та концепції фінансової рівноваги в сучасному економічному аналізі функціонування підприємства в умовах трансформації національної економіки.

Різним аспектам фінансової рівноваги підприємства присвячені роботи провідних вітчизняних і зарубіжних учених. Серед вітчизняних особливої уваги заслуговують наукові праці В.Л. Андрущенко, М.Д. Білик, Л.Д. Буряка, В.А. Забродського, В.А. Зінченко, І.В. Зятковського, М.О. Кизима, А.М. Поддєрьогіна, О.О. Терещенко, В.М. Федосова, О.П. Чернявського й ін. Особливо

слід відзначити доробки І.О.Бланка [1], Т.Е.Унковської [2; 3]. Деякі аспекти даної проблеми представлені в роботах таких відомих російських економістів-науковців як М.С.Абрютіної, І.Т.Балабанова, О.О.Васіної, А.В.Грачова [4], М.М.Крейніної, А.І.Ковальова, Е.А.Маркар'яна, Р.С.Сайфуліна, О.С.Стоянової, Е.В.Нагашева, В.І.Терьохін, А.Д.Шеремета й ін. Серед західних економістів, які внесли суттєвий вклад у розробку теорії фінансової рівноваги підприємства, можна відзначити Р.Брейлі, А.Мен'є, П.Бароле, Б.Коласа, С.Майєрса, Ж.Депаляна, Ж.-П.Жобарта, І.Романе, Ж.Франшона й ін.

Вивчення наукового доробку вчених дозволило зробити висновок, що більшість із них присвячують свої дослідження фінансам підприємства в статичі, деяким аспектам їх функціонування, а також окремим елементам або етапам забезпечення фінансової рівноваги. В основному визначення фінансової рівноваги обмежується певним терміном, при цьому не враховується динамічність змін усередині та зовні підприємства. Незважаючи на глибоку розробленість загальної теорії фінансів підприємства, підходів до їх оцінки й аналізу, комплексне обґрунтування механізму реалізації фінансової рівноваги вітчизняних підприємств відсутнє, що й зумовлює необхідність проведення подальших теоретико-методологічних і практичних досліджень фінансових відносин на мікрорівні.

Аналіз існуючих концептуальних підходів до визначення фінансів підприємства в сучасній вітчизняній і світовій економічній науці, їх обґрунтування й узагальнення дозволили визначити, що фінанси підприємства – це сукупність економічних відносин, які опосередковують процес формування, розподілу та використання фінансових ресурсів. Останні можна розглядати в двох аспектах: по-перше, з погляду наявності у підприємства майна (активів) і джерел його формування (пасиви), і, з іншої – цілеспрямованого їх використання. Фінансові ресурси при цьому представляють активи підприємства, які призначені для подальшого використання й характеризуються високим ступенем ліквідності. Ліквідність у даному випадку – це здатність із мінімальними витратами відносно балансової вартості й у мінімальний термін часу трансформуватися в інші види фінансових ресурсів, а, також, здатність із мінімальними витратами в короткий термін трансформуватися саме у необхідні для раціонального споживання

підприємством види майна. При цьому основною ознакою фінансових ресурсів – матеріальної основи функціонування фінансів підприємства – є джерела їх походження й право суб'єкта господарювання розпоряджатися ними без будь-яких обмежень. Останні визначаються правами власності: у випадку власності суб'єкт отримує право володіння, розпорядження й використання (власні ресурси), а у випадку використання фінансових ресурсів, які не є власністю, – право використання на умовах платності, зворотності, забезпеченості, цільового використання (запозичені). Тому фінансові фонди впливають на фінансовий стан підприємства, особливо на управління фінансами підприємства. Саме такий підхід підтримують більшість вітчизняних економістів.

Специфічним об'єктом дослідження фінансів підприємства є відносини, у результаті яких відбувається трансформація активів і пасивів підприємства, об'єктом дослідження управління фінансами – безпосередньо активи й пасиви та пошук шляхів раціональної їх трансформації. Цілеспрямовані зусилля щодо формування фінансових ресурсів та їх використання визначаються як фінансова діяльність. Узагальнюючи існуючі підходи щодо фінансової діяльності у вітчизняній літературі, Л.І.Зятецька визначає, що ця діяльність представляє «систему використання різних форм і методів формування й використання всіх грошових ресурсів та методів фінансового забезпечення функціонування підприємства із ціллю досягнення ними поставленої мети в операційній та інвестиційній діяльності. Або фінансова діяльність – це ... діяльність, що забезпечує життєдіяльність підприємства, поліпшення її результатів» [5, с.150].

Фінансова діяльність реалізується через фінансовий механізм підприємства або механізм функціонування фінансів як організаційну побудову фінансових відносин усередині та зовні підприємства. Зовнішня дія характеризується як фінансова політика, яка формує в умовах ринку фінансову стратегію отримання прибутку. При цьому саме фінансова рівновага, на нашу думку, є однією з основних цілей фінансової політики підприємства, забезпечення якої й дозволяє також реалізувати такі цілі як прибутковість і економічне зростання.

Важливо, що ці висновки відповідають сучасній неокласичній теорії фінансів, яка визначається як система знань про організацію фінансової тріади (ресурси, відносини, ринки) та управління нею [6, с. 7]. Базовими концепціями, які стали основою цієї науки, та ввійшли до неї складовими, є: 1) теорія корисності; 2) теорія арбітражного ціноутворення; 3) теорія структури капіталу; 4) теорія портфелю та модель ціноутворення на ринках фінансових активів; 5) теорія ціноутворення на ринку опціонів; 6) теорія переваг у часі.

Отже, фінансова рівновага – це стан підприємства, який забезпечує збалансування потреб у фінансових ресурсах і джерелах їх задоволення на всіх стадіях реалізації фінансів підприємства як сукупності економічних відносин щодо формування, розподілу й використання фінансових ресурсів. Розгляд фінансів підприємства в динаміці, тобто процесі постійного руху, дозволяє виявити таке. Досягнення фінансової рівноваги, відповідно до Парето, пов'язане з установленням такого стану, коли потреби та здатність забезпечення фінансових ресурсів підприємства в будь-який момент часу збалансовані. У випадку порушення рівноваги внаслідок впливу різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників виникає необхідність відновлення рівноваги через раціональну трансформацію активів і пасивів підприємства. У результаті відновлення рівноваги остання характеризується стійкою, а система визначається як оптимальна. Саме це дозволяє однозначно розмежувати категорії «фінансової рівноваги» і «фінансової стійкості», які в деяких випадках вітчизняною наукою й практикою ототожнюються. У випадку, коли рівновага не відновлюється, порушується система, тобто виникає фінансова криза, і настає банкрутство підприємства (неоптимальна система). Якщо досліджувати фінанси підприємства як керовану систему, то модель динамічної рівноваги передбачає не тільки збалансування потреб і можливостей фінансування, а й забезпечення економічного зростання підприємства.

Відповідно, фінансова рівновага – це дотримання правильних пропорцій у русі матеріально-фінансових потоків по всіх фазах циклу кругообігу фінансових ресурсів: формування, розподілу, використання, що в умовах ринку забезпечує приріст власного капіталу на основі прибутку. При цьому основою фінансової рівноваги є платоспроможність, що характеризує здатність підприємства виконувати свої фінансові зобов'язання в кожний момент часу.

Відзначимо, що категорія фінансової рівноваги підприємства широко використовується французькою школою фінансового менеджменту, яка оперує категоріями «потоків» при прийнятті фінансових рішень. Так, її сутнісний зміст визначається як рівновага фінансових потоків, тобто збалансування грошових потоків у кожний момент часу досліджуваного періоду з урахуванням усіх видів діяльності – операційної, інвестиційної, фінансової [7, с.44]. Такої ж думки дотримується Т.Унковська, яка розглядає фінансову рівновагу підприємства як стан, у якому ефективний попит підприємства на грошові кошти дорівнює їх акцептованим пропозиції в кожний момент часу або даний час [2, с.134].

Визначення фінансових ресурсів як майна підприємства (активи) і як джерел його

формування (пасиви) потребує виокремлення характеристик ліквідності й терміновості як таких, що впливають на вартість і ризик трансформації активів і пасивів. У зв'язку з цим пропонується розглядати фінансову рівновагу як комплексну характеристику виміру, оцінки, управління фінансами підприємства. Комплексність полягає у виокремленні миттєвої, короткострокової, середньо- та довгострокової фінансової рівноваги, які взаємопов'язані й взаємозумовлені між собою.

Короткострокова фінансова рівновага – це поточна платоспроможність підприємства, що демонструє збалансування поточних активів по формі й за змістом (за класифікацією російського економіста О.Грачова [4]). У зв'язку з тим, що її основною характеристикою виступає ліквідність, з'являється необхідність виокремлення категорії миттєвої фінансової рівноваги підприємства як збалансування грошових виплат і надходжень у кожний момент часу. Це дозволяє оптимально використовувати наявні фінансові ресурси і мінімізувати витрати на їх формування. Відповідно виокремлення миттєвої й короткострокової фінансової рівноваги вимагає уточнення понять грошових і фінансових потоків. Якщо грошовий потік характеризується як такий, що виникає, коли здійснюється витрата коштів із рахунків підприємства чи з каси або зарахування коштів, то фінансовий відображає будь-який рух фінансових ресурсів. Отже, можна визначити, що в основі управління короткостроковою фінансовою рівновагою знаходиться управління елементами поточних активів: товарно-матеріальними запасами, дебіторською й кредиторською заборгованістю, грошовими коштами. Оптимізація їх структури дозволяє скоротити фінансовий цикл підприємства й мінімізувати витрати на забезпечення фінансової рівноваги в цілому.

Короткострокова фінансова рівновага для підприємства характеризується високим динамізмом, тому її можна уточнити як точку фінансової рівноваги. А створення здатності підприємства в результаті платоспроможності отримувати прибуток дає можливість визначити її як точку фінансово-економічної рівноваги. Стійкість короткострокової фінансової рівноваги забезпечує фінансову стійкість підприємства, яка відображає таке співвідношення власних і позикових коштів, що забезпечує кредитоздатність, потенційну платоспроможність, отримання прибутку, приріст капіталу при мінімальному ризику в середньостроковому періоді. Однак це можливо

лише при абсолютній або за деяких умов при нормальній стійкості, які й забезпечують умови для довгострокової фінансової рівноваги. Отже, в основі управління фінансовою стійкістю знаходиться, перш за все, управління автономністю або незалежністю, маневреністю, забезпеченістю, майном.

Підтримання фінансово-економічної стійкості дозволяє не тільки забезпечити достатній рівень фінансової стійкості підприємства, а й приріст власного капіталу за рахунок прибутку. Саме це створює основу для довгострокової фінансової рівноваги підприємства, яка характеризує такий стан, коли суб'єкт балансує потребу в прирості активів із можливостями формування джерел їх фінансування за рахунок власних пасивів, і, таким чином, забезпечує стійкий розвиток підприємства в довгостроковій перспективі. У результаті, можна говорити про встановлення стійкої фінансової рівноваги підприємства. Відображенням довгострокової фінансової рівноваги є розширене «золоте правило економіки підприємства», яке дозволяє оцінити темпи приросту елементів активу за змістом і формою у відповідному до основних правил фінансування порядку:

$$T_{ГФ}^{БК}, T_{ГФ}^{БК}, T_{ГФ}^{ОФА}, T_{ГФ}^{ФА}, T_{ГФ}^М, T_{ГФ}^{НФА}, T_{ГФ}^М, T_{ГФ}^{ПК}$$

Тож, використовуючи класифікацію економічних активів О.Грачова [4] за змістом і формою, можна виявити певні закономірності щодо оцінки фінансового стану підприємства на основі пошуку балансу між потребами підприємства й можливостями їх задоволення. Якщо весь позиковий капітал покривається, по-перше, поточними (оборотними), по-друге, фінансовими (грошові кошти, короткострокові фінансові вкладення, інші оборотні кошти, які можуть бути виражені виключно в грошовій формі) й, по-третє, грошовими активами, а підприємство має достатні грошові надходження для своєчасної виплати зобов'язань, то це означає, що суб'єкт господарювання платоспроможний як у короткостроковому, так і довгостроковому періодах. При цьому борги та зобов'язання спочатку розрахунково покриваються поточними активами, потім фінансовими й, нарешті, грошовими. Така спроможність забезпечується за рахунок довгострокової фінансової рівноваги. Та, якщо одночасно відбувається позитивний приріст власного капіталу, то можна говорити про економічне зростання підприємства. Зауважимо, що такий підхід відповідає думці І.Бланка, який

$T_{ГФ}^{БК}, T_{ГФ}^{БК}, T_{ГФ}^{ОФА}, T_{ГФ}^{ФА}, T_{ГФ}^М, T_{ГФ}^{НФА}, T_{ГФ}^М, T_{ГФ}^{ПК}$ – відповідно темпи зростання власного капіталу в грошовій формі; темпи зростання власного капіталу; темпи зростання оборотних фінансових активів; темпи зростання фінансових активів; темпи зростання майна; темпи зростання нефінансових активів; темпи зростання майна в негрошовій формі; темпи зростання позикового капіталу.

визначає фінансову рівновагу як стан фінансової діяльності підприємства, при якому потреби у прирості основного обсягу активів балансується з можливостями формування їх фінансових ресурсів за рахунок власних джерел [1, т. 2].

На нашу думку, у зв'язку з тим, що фінансова рівновага – це характеристика підприємства, яка не є сталою, то управління фінансовою рівновагою має своєю метою забезпечення стійкої фінансової рівноваги з мінімальними витратами в довгостроковій перспективі. Для цього необхідне, по-перше, визначення умов її встановлення й збереження на основі розрахунку значень таких основних параметрів як чистого оборотного капіталу, потреби в оборотному капіталі, грошових коштів; по-друге, кількісної та якісної оцінки відхилення фактичних параметрів від необхідних; і, по-третє, розробка й реалізація відповідних фінансових рішень щодо вибору інструментів, засобів впливу на фінанси підприємства з метою відновлення рівноваги. Тож механізм фінансової рівноваги являє собою сукупність елементів впливу на фінансові потоки підприємства з метою виконання умов платоспроможності, ліквідності, незалежності, прибутковості, економічного зростання.

Отже, фінансова рівновага підприємства – це балансуєча характеристика, яка дозволяє, по-перше, розв'язати проблему інтеграції теоретико-методологічних засад організації фінансів підприємства у вітчизняній та іноземній науці, і, по-друге, описати механізми формування й реалізації ефективної фінансової політики підприємства. Як узагальнююча характеристика фінансова рівновага

визначається збалансуванням потреб у фінансових ресурсах суб'єкта господарювання із джерелами їх фінансування для забезпечення платоспроможності в будь-який час і здатності до стійкого економічного зростання. Враховуючи це, завданням подальших досліджень сутнісного змісту цієї категорії повинно стати розробка та удосконалення механізмів реалізації фінансової політики суб'єктів господарювання, управління окремими елементами фінансової рівноваги з метою її забезпечення в будь-який час з мінімальним витратами. При цьому важливим є включення в аналіз впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, а також умов розвитку зовнішнього господарського та фінансового середовища, галузі тощо.

Список літератури

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. – В 2-х томах – К.: Ника-центр, 2004.
2. Унковская Т. Финансовое равновесие предприятия. – К.: Генеза, 1997. – 327 с.
3. Унковська Т.С. Концепція рівноваги економічної системи: методологічні парадокси // Економічна теорія. – 2005. – №1. – С.81-93.
4. Грачёв А.В. Анализ и управление финансовой устойчивостью предприятия. – М.: Финпресс, 2002. – 206 с.
5. Зятковська Л.І. Методологічні засади фінансового забезпечення підприємств // Фінанси України. – 2007. – №6. – С.148-155.
6. Ковалёв В.В. Становление неоклассической теории финансов // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2005. – Сер. 8. – Вып. 1 (№8). – С. 3-25.
7. Коллас Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. – М.: ЮНИТИ, 1997.

SUMMARY

Iryna Lomachynska

CONCEPTUAL DETERMINATION OF ENTERPRISE'S FINANCIAL EQUILIBRIUM NATURE

The article deals with nature of financial equilibrium of enterprise in terms of market economy, the comparison of approaches made possible for the author make complete analysis of this financial category.